

II. Abdülhamid'in Yönetim Tarzının Doğum Yıl Dönümü Kutlamaları Bağlamında İncelenmesi

An Examination of Abdulhamid II's Governing Style in the Context of Birth Anniversary Celebrations

Kamil Çayır

Dr. Öğretim Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Ağrı, Türkiye

Assist. Prof., Ağrı İbrahim Çeçen University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Islamic History and Arts, Ağrı, Türkiye

kcayir@agri.edu.tr | <https://orcid.org/0000-0003-2607-7375>

Article Type / Makale Tipi
Research Article / Araştırma Makalesi

Article Information / Makale Bilgisi
Received / Geliş Tarihi: 15.10.2024
Accepted / Kabul Tarihi: 30.12.2024
Published / Yayın Tarihi: 31.12.2024

DOI: 10.31591/istem.1567676

Cite as / Atıf: Çayır, Kamil. "II. Abdülhamid'in Yönetim Tarzının Doğum Yıl Dönümü Kutlamaları Bağlamında İncelenmesi". *İstem* 44 (2024), 539-560. <https://doi.org/10.31591/istem.1567676>

Plagiarism / İntihal: *This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.*

Copyright / Telif Hakkı: *"Authors retain the copyright of their works published in the journal, and their works are published under the CC BY-NC 4.0 license. / Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC-BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır."*

Ethical Statement / Etik Beyan: ** This article is revised and produced from the doctorate thesis in art entitled "Birthday celebrations at the Abdülhamid II era " by Kamil Çayır in Ankara University Institute of Social Sciences in 2 February 2024 under the supervision of professor doctor Hasan Kurt. / Bu makale Kamil Çayır'ın 2 Şubat 2024 tarihinde Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Hasan Kurt danışmanlığında hazırladığı "II. Abdülhamid Dönemi Veladet-i Hümayûn Kutlamaları" başlıklı doktora tezinden gözden geçirilerek üretilmiştir.*

II. Abdülhamid'in Yönetim Tarzının Doğum Yıl Dönümü Kutlamaları Bağlamında İncelenmesi

Öz

19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın ilk yıllarında Osmanlı tahtında bulunan Sultan II. Abdülhamid, lehinde ve aleyhinde en çok konuşulan sultanlardan birisi olmuştur. Saltanatı süresince Tanzimat Fermanı ile başlayan yenileşme çalışmalarının sürekliliği sağlandığı gibi birçok kurum ve kuruluşun temeli atılmış, yeni fikir hareketleri ortaya çıkmıştır. Saltanatının ilk yıllarında siyasi, sosyal, askerî ve ekonomik birçok problemle karşı karşıya kalan II. Abdülhamid bunlarla başa çıkabilmek için kendine özgü birtakım uygulamalar geliştirmiş, "hasta adam" olarak nitelenen Osmanlı Devleti'nin itibarını yeniden tesis etmek için çaba göstermiştir. Esasında 19. yüzyıl, Fransız İhtilâli'nin etkisiyle sadece Osmanlı Devleti'nde değil bütün dünya üzerinde meşruiyet krizlerinin yaşandığı bir dönem olmuştur. Kral ve hanedanlar bu krizleri aşmak için yeni uygulamalar arayışına başlamış; şenlik ve merasimler icat etmeye çalışmıştır. Evlilik yıl dönümleri, veliahtların büluğ çağına ermesi, haclı mücadelelerinin yıl dönümünün yıl dönümünün yıl dönümleri gibi uygulamalar bu yüzyılda icat edilen ve kutlanılmaya başlanan merasim ve şenlikler arasındadır. Osmanlı özelinde ise tahttaki sultanın doğum yıl dönümünün kutlanması bu dönemdeki benzer çabalardan biridir. Ayrılıkçı-milliyetçi hareketlerin yoğunlaştığı bir yüzyılda, başkent ve taşra olmak üzere Osmanlı topraklarının tamamında, halkın ve resmî görevlilerin katılımıyla gerçekleştirilen doğum yıl dönümü kutlamalarında birçok amacın gözetildiğini söylemek mümkündür. Sultanın meşruiyetini tahkim ve teyit ederek nüfuzunu arttırmak, toplumu ortak değer etrafında bir araya getirerek içeriye ve dışarıya birliklilik görüntüsü vermek, yakın geçmişteki savaşlar dolayısıyla patlama noktasına gelen toplumdaki dayanışma ve kaynaşmayı sağlamak, savaşların acı hatıralarını unutturmak, bu hususi gün vesilesiyle dağıtılan ihsan ve taltiflerle tebaanın ve devlet görevlilerinin sadakat ve bağlılıklarını teyit etmek kutlamalardan beklenen faydalar arasında sayılabilir. Ayrıca bu kutlamaların yurtdışında da gerçekleştirilmesi, Osmanlı yönetici elitinin Avrupa karşısında Avrupa'nın anlayacağı bir imajla karşılarına çıkmak gayretinin neticesi olduğunu söylemek mümkündür. Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nde sultanların doğum yıl dönümü kutlama geleneğinin ortaya çıkışı, uygulanışı ve II. Abdülhamid'in yönetim tarzının bu kutlamalara yansımaları ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, Velâdet-i Hümâyûn, Merasim, Şenlik, Yönetim.

An Examination of Abdulhamid II's Governing Style in the Context of Birth Anniversary Celebrations

Abstract

Sultan Abdulhamid II, who was on the Ottoman throne in the last quarter of the 19th century and the first years of the 20th century was one of the sultans most talked about for and against. During his reign, the continuity of the modernization efforts that started with the Tanzimat Edict was ensured, the foundations of many institutions and organizations were laid, and new intellectual movements emerged. Abdulhamid II faced many political, social, military and economic problems in the first years of his reign and developed some unique practices to deal with these and made efforts to re-establish the reputation of the Ottoman Empire, which was described as a "sick man". Essentially, in the 19th century was a period in which legitimacy crises occurred not only in the Ottoman Empire but also in the whole world, due to the influence of the French Revolution. Kings and dynasties implemented new practices to overcome these crises; trying to invent festivals and ceremonies. Wedding anniversaries, crown princes reaching puberty, anniversaries of the crusades, French revolution and Serbian revolt anniversaries are among the ceremonies and festivals that were invented and started to be celebrated in this century. In the case of the Ottoman Empire, celebrating the birth anniversary of the sultan on the throne is one of the similar efforts of this period. It is possible to say that many purposes were pursued in the birth anniversary celebrations held with the participation of the public and officials throughout the Ottoman lands, including the capital and the provinces, in a century when separatist-nationalist movements intensified. To increase the sultan's influence by strengthening and confirming his legitimacy, to give the appearance of unity inside and outside by bringing the society together around common values, to ensure solidarity and cohesion in the society that has reached the breaking point due to the wars in the recent past, to make people forget the painful memories of the wars, to

encourage the subjects with the grants and awards distributed on this special day and confirming the loyalty and commitment of government officials can be counted among the benefits expected from the celebrations. Moreover, it is possible to say that the holding of these celebrations abroad was the result of the Ottoman ruling elite's effort to present themselves to Europe with an image that Europe would understand. In this study, the emergence of the tradition of celebrating the birth anniversary of the sultans in the Ottoman Empire, its implementation and the reflection of Abdulhamid II's management style on these celebrations will be discussed.

Keywords: Abdulhamid II, Velâdet-i Humâyûn, Ceremony, Festival, Government.

Giriş

Tarih sahnesine bir uç beyliği olarak çıkan Osmanlılar takip etikleri gazâ ideolojisi sayesinde kısa sürede büyük başarılar elde ederek üç kıtada hüküm süren bir devlet haline gelmiştir. İlk dönem Osmanlı sultanları meşruiyetlerini savaş meydanlarında kazandıkları zaferlerden aldıklarından bunu kanıtlamak için farklı yollar arama gereği duymamışlardır. Ancak 17. yüzyıla gelindiğinde ilk defa büyük çaplı toprak kaybına neden olan Karlofça (1699) ve halkı Müslüman Türk olan Kırım'ın kaybedilişi (1774) ile birlikte Fransız İhtilâli sonucunda yayılmaya başlayan milliyetçilik akımı gibi hadiseler dönüm noktası olmuş, Osmanlı sultanlarının fetihler yoluyla elde ettikleri “güçlü lider” imajları sarsılmaya başlamıştır. Bu noktada Osmanlı yönetici eliti sultan ile toplum arasında sarsılmaya başlayan yerleşik ilişkiyi yeniden tesis etmek için farklı enstrümanlar aramaya başlamışlardır.

19. yüzyıl aslında sadece Osmanlılar için değil bütün dünyada meşruiyet krizlerinin yaşandığı, bu krizi aşmak için kral ve hanedanlar tarafından şenlik ve merasimlerin icat edilmeye çalışıldığı¹ bir zaman dilimi olmuştur. Bu dönemde kral ve hanedanlar evlilik², isyan ve ihtilâl³, veliahtlarının büluğ çağına ermesi⁴, devletlerinin bağımsızlık kazanması⁵, şehirlerin kuruluş ve kurtuluşu⁶ gibi tarihlere ve bunların yıl dönümlerinde bir takım tören ve şenlikler düzenleyerek meşruiyet krizlerini aşmaya çalışmışlardır.

Osmanlı Devleti'nde sultan ile toplum arasında sarsılmaya başlayan bu yerleşik ilişki bazen sultanın halkın arasında karışması gibi vesilelerle⁷ bazen de eskiden beri var olan uygulamaların yeni formlara büründürülmesi suretiyle giderilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Osmanlı sultanının doğum yıl dönümü kutlamaları, yeni bir şekle büründürülerek uygulamaya konulan gayretlerden biri olmuştur. Kuruluşundan itibaren Osmanlı'da “mevlid” olarak adlandırılan Hz. Peygamber'in doğum yıl dönümleri kutlanıla gelmekteydi.⁸ Yine tahttaki Osmanlı sultanının kız

¹ Eric Hobsbawm-Terence Ranger, *Geleneğin İcadı*, çev. Mehmet Murat Şahin (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006), 245.

² Alman imparator ve imparatoriçesinin evlilik yıl dönümü için bk. Osmanlı Arşivi (BOA), *Hariciye Nezâreti Siyasî Kalemi Evrakı* [HR.SYS], No. 1913, Gömlek No. 34; İsveç Kralının evliliğinin 25. Senesi için bk. BOA, *Hariciye Nezâreti Tercüme Odası* [HR.TO], No. 51, Gömlek No. 20.

³ Bulgar ihtilâlinin 25. yıl dönümü kutlamaları için bk. BOA, *Hariciye Nezâreti Bulgaristan Evrakı* [HR.SFR.04], No. 546, Gömlek No. 66; Sırp isyanının 100. yıl dönümü kutlamaları için bk. BOA, HR.SYS, No. 1503, Gömlek No. 74.

⁴ Sırbistan veliahdı için bk. BOA, *Yıldız Perakende Elçilik-Şehbenderlik ve Ataşemiliterlik Evrakı* [Y.PRK.EŞA], No. 6, Gömlek No. 20; Yunanistan veliahdı için bk. BOA, *Yıldız Sadâret Husûsî Evrakı* [Y.A.HUS], No. 197, Gömlek No. 69; Karadağ veliahdı için bk. BOA, Y.A.HUS, No. 227, Gömlek No. 10.

⁵ Belçika'nın bağımsızlığını kazanmasının 60. yıl dönümü şenliği için bk. BOA, Y.A.HUS, No. 238, Gömlek No. 37.

⁶ Marsilya şehrinin 2500. kuruluş yıl dönümü için bk. BOA, Y.A.HUS, No. 400, Gömlek No. 115; Petersburg şehrinin 200. kuruluş yıl dönümü için bk. BOA, Y.A.HUS, No. 448, Gömlek No. 98; Viyana'nın Osmanlı kuşatmasından kurtuluşuna dair yapılan şenlikler için bk. BOA, HR.SYS, No. 215, Gömlek No. 24.

⁷ Mehmet Mercan, “Osmanlı Padişahlarının Yurtiçi Gezileri (Bir Kronoloji Denemesi)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 60 (Eylül 2017), 461-474.

⁸ Dündar Alıkcı, *İmparatorluk Seremonisi* (İstanbul: Tarih Düşünce Kitapları, 2004), 107; Halide Aslan,

veya erkek bir çocuğu olduğunda bu yeni doğan çocuklar için de saray ve çevresinde kutlamalar gerçekleştirilirdi.⁹ 19. yüzyıla gelindiğinde ise eskiden beri var olan bu gelenek yeni bir forma büründürülerek tahttaki Osmanlı sultanlarının doğum yıl dönümlerinde uygulamaya konulmuştur.

II. Abdülhamid döneminde gerçekleştirilen doğum yıl dönümü kutlamaları ile ilgili eser ve makale¹⁰ bulunmakla birlikte bu çalışmalar daha çok kutlamaların nasıl ve nedenine odaklanmıştır. Bu çalışmada nasıl ve neden sorularına cevap aranmakla birlikte diğer çalışmalardan farklı olarak II. Abdülhamid'in bu kutlamalar özelinde sergilediği yönetim stratejisi ele alınmaya çalışılmıştır.

1.Osmanlı Sultanlarının Doğum Yıl Dönümlerini Kutlama Geleneğinin Başlangıcı

Osmanlı Devleti'nde ilk defa tahttaki sultanın doğum yıl dönümü kutlama geleneği 1835 yılında Sultan II. Mahmud ile başlamıştır.¹¹ Sultanın doğum yıl dönümünü kutlama fikri vükelâ tarafından ortaya atılınca II. Mahmud maiyetindeki paşaları görevlendirerek benzer uygulamaların yurtdışında nasıl gerçekleştirildiğini araştırmalarını istemiş, paşalar da Petersburg, Paris, Londra ve Viyana gibi yerlerde kutlamaların nasıl gerçekleştirildiğini araştırarak sultana rapor etmişlerdir. Sultan da yabancı devletlerdeki uygulamalara benzer şekilde Osmanlı Devleti'nde de bu kutlamaların gerçekleştirilmesi yönünde görüşünü bildirmiştir.¹² 1835 yılında II. Mahmud ile, günde beş defa top atılıp kandiller yakılması suretiyle icra edilmeye başlanan Osmanlı sultanının doğum yıl dönümü kutlamaları Abdülaziz dönemine gelindiğinde Fuad Paşa'nın (ö.1868) da etkisiyle sadece top atılıp kandil yakılmaktan çıkarılarak çeşitli tören ve şenliklerin yapıldığı resmî bir gün haline getirilmiştir.¹³ Bunda Avrupa devletlerine karşı mukabelede bulunmak düşüncesinin de etkili olduğunu söylemek mümkündür. Şöyle ki, eskiden beri Avrupa kral ve hanedanlarının doğum ve tahta çıkış yıl dönümlerinde Osmanlı topraklarındaki sefâretlerinde şenliklerin gerçekleştirilmesi, bu şenliklerde Osmanlı sultanı adına sefirlere memurlar gönderilmesi âdet haline getirilmişti. Ancak sultanlarının velâdet ve cülûs yıl dönümlerinde resmî bir tören yapılmadığından, Ramazan veya Kurban gibi bayramlar da dinî merasimlerden olduğundan yabancı ülkelerin Osmanlı topraklarındaki temsilcileri mukabelede bulunamıyordu. Paris konferansında Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletleri ailesine katılmasıyla birlikte Osmanlı Devleti'nde de velâdet ve cülûs yıl dönümleri resmî günler arasında katılarak Avrupalıların mukabelede bulunmaları sağlanmıştır.¹⁴

→

"Osmanlı İmparatorluğu'nda Mübarek Gün ve Gecelerden Kandiller", *İSTEM* 13 (2009), 199-232.

⁹ Çağatay Uluçay, *Harem* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1992), II/68 vd.

¹⁰ Yunus Özger, *Osmanlı Hanedanında Doğum Günü Törenleri* (İstanbul: İdeal Yayıncılık, 2022); Said Olgun, "Padişahım Çok Yaşa" Sosyal ve Siyasi Yönleriyle II. Abdülhamid İçin Yapılan Doğum Günü Kutlamaları", *Gazi Akademik Bakış* 11/23 (Aralık 2018), 111-137.

¹¹ Ahmed Lütfi Efendi, *Târîh-i Lütîfî* (Dersaadet: y.y., 1302), V/23.

¹² BOA, *Hatt-ı Hümayûn [HAT]*, No. 1342, Gömlek No. 52458.

¹³ Ahmed Cevdet Paşa, *Ma'rûzât*, haz. Yusuf Halaçoğlu (İstanbul: Çağrı Yay., 1980), 41.

¹⁴ Cevdet Paşa, *Ma'rûzât*, 41. Ayrıca bk. BOA, *Sadâret Teşrifât Kalemi Evrakı [A.TŞF]*, No. 35, Gömlek No.

→

Padişahların doğum yıl dönümlerinin resmî bayramlar arasına dahil edilme- siyle birlikte bu günler sadece top atılan ve kandiller yakılan bir gün olmaktan çı- karılmış, donanma ve kalelerde sancakların çekildiği, halk arasında isteyen kişile- rin evlerini süslemek suretiyle bu günlere katılımına müsaade edildiği gün olmuş- tur.¹⁵ Üstelik bu kutlamalar sadece Osmanlı başkentinde değil, yurtdışı temsilcilik- lerinde de icra edilmeye başlanmıştır. Viyana sefârethânesinin hem içerisi hem dışarısı bu günlerde mum ve kandillerle süslenmiş, sultanın resmi sefârethâne odalarına asılmış, davetli misafirlere ikramlarda bulunulmuştur.¹⁶ Fransa'da da benzer şekilde hazırlıklar ve kutlamalar gerçekleştirilmiş, davetliler için bir grup musiki icrasında bulunmuştur.¹⁷ Hatta bazen bu kutlamalar karşılıklı jestleri de beraberinde getirmiş, Sırp kralının doğum yıl dönümünde Osmanlı musiki takımı Sırp Hükümet Konağı'na gitmiş, Osmanlı sultanının doğum yıl dönümünde de Sırp musiki takımı Osmanlı kalesine gelerek sanatlarını icra etmişler, musiki takımları- na karşılıklı bahşişler verilmiştir.¹⁸

2.II. Abdülhamid'in Doğum Yıl Dönümü Kutlamaları

II. Mahmud ile başlayan Osmanlı sultanının doğum yıl dönümü kutlamaları- na Abdülaziz döneminde resmî bir hüviyet verilmiştir. Ancak arşiv kayıtlarından ve dönemin basınından elde edilen verilere bakıldığında; siyasî, sosyal ve ekono- mik koşullardan dolayı ilk yıllar istisna tutulursa en görkemli doğum yıl dönümü kutlamalarının II. Abdülhamid döneminde gerçekleştirildiği görülmektedir. Bunda yüzyılın son çeyreğinin bütün dünyada şenlik ve merasimler açısından gelişme kaydettiği dönem olması da etkilidir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'ndeki bu görkemli kutlamaların II. Abdülhamid'in bir yönetim anlayışının yansıması olarak değerlendirmek de mümkündür.

Hicrî takvime göre 16 Şaban 1258, miladî takvime göre 22 Eylül 1842 yılın- da doğan II. Abdülhamid'in doğum yıl dönümleri hicrî takvim esas alınarak genel- likle¹⁹ Şaban ayının 16'sında kutlanmıştır. Abdülaziz'in doğum yıl dönümlerinin rûmî takvime göre kutlanma sebebi kutlamaları yaz aylarına sabitlemek olarak açıklanmışsa da II. Abdülhamid'in doğum yıl dönümü kutlamalarında rûmî değil de hicrî takvimin esas alınması konusunda İsmail Hami Danişmend sebep olarak kar- deşi V. Murad ile rûmî takvime göre aynı günde doğmalarını göstermektedir.²⁰

→

84.

¹⁵ BOA, *Sadâret Mektûbî Kalemi Nezâret ve Devâir [A.MKT.NZD]*, No. 399, Gömlek No. 25.

¹⁶ BOA, *HAT*. No. 1200, Gömlek No. 47094.

¹⁷ BOA, *HAT*. No. 1184, Gömlek No. 46707.

¹⁸ BOA, *İrâde Dahiliye [İ. DH]*, No. 533, Gömlek No. 36997, 3.

¹⁹ İstisna olarak 1296/1879 yılında II. Abdülhamid'in doğum yıl dönümü kutlamalarının 17 ve 18. günlere sarktığı görülmektedir. bk. BOA, *Y.A.HUS*, No. 165, Gömlek No. 15. Belirtilen tarihte bu gecikmeyi gerektirecek önemli bir hadise olmamakla birlikte kutlamalarda gün tayininin tamamen sultanın tasarrufuyla belirlendiği anlaşılmaktadır.

²⁰ "Sultan Hamid'le daima istirgâb etmiş olduğu selefi ve ağabeyisi Sultan Murad'ın doğum tarihleri 21 Eylül'e tesadüf etmekte olduğuna göre aralarındaki yaş farkı tam iki sene demektir. İkinci Abdülhamid'in cülûs yıl dönümleri rûmî takvime göre tes'îd edildiği halde vilâdet yıl dönümlerinin hicrî takvime göre hesap edilmesi belki de işte bu 21 Eylül meselesinden dolayıdır." İsmail Hami Danişmend,

→

Kutlama günü yaklaştığı zaman birkaç gün öncesinden sadâret ile saray arasında yazışmalar yapılarak kutlama gününün yaklaştığı haber edilir, kutlamaların hangi gün ve nasıl yapılacağı sorulur, saraydan da kutlamaların günü ve sarayda gerçekleştirilecek törenin saati bildirilerek gerekli hazırlıkların yapılması tâlimatı verilirdi.²¹ Sadâret, kutlama tafsilâtı ile ilgili bilgi ve tâlimatı saraydan aldıktan sonra gerekli hazırlıkların yapılması notuyla başta nezâretler olmak üzere şehremaneti, seraskerlik, Tophâne-i Âmire müşirliği ve vilâyetler gibi bağlı kurumlara iletirdi. Resmî bir yazı yazılmak suretiyle gazetelerde ilan ettirilerek halkın da kutlama gününden haberdar olması sağlanmıştır.

Saray ve sadâret arasında gerçekleştirilen doğum yılı dönümü kutlamalarında genel itibarıyla kalıplaşmış ifadelerin kullanıldığı görülmektedir. 1892 yılındaki kutlamalarda atılan fişeklerden yangın çıkması nedeniyle 1893 yılından itibaren yazışmalarda yangın konusunda dikkatli olunması ve yangına sebep olabileceğinden fişek atılmaması şeklinde uyarılar ayrıca eklenmiştir.²² Dil açısından bu yazışmalara bakıldığında ise Tanzimat'la birlikte başlayan değişimin etkisi görülmektedir. Bu dönem öncesinde yazışma metinlerinde geçen uzun elkâb ve duâ cümlelerinin, yerini daha sade bir dile bıraktığı görülür. Yazışmalarda dikkati çeken bir diğer husus ise bazı kimseler tarafından kişisel isteklerin de bu kutlama yazışmalarına dahil edilmesidir. Örneğin, 1904 senesinde gerçekleştirilecek kutlamalar için Bulgaristan Komiserliği kâtibi Ali Ferruh Bey (ö.1904) kutlamalar konusuna geçmeden önce kendisinin iki maaş alacaklı olduğundan bahsederek bunun bir an önce ödenmesini talep etmiş daha sonra ise kutlama günü dolayısıyla şehriâyîn yapıp yapılmayacağını bilgisini istemiştir.²³

3. Kutlama Mekanları

II. Abdülhamid'in doğum yılı dönümü kutlamaları başta sarayda resmî tören olmakla birlikte İstanbul'da, taşrada ve yurtdışı temsilciliklerinde gerçekleştirilmiştir.

3.1. Saray ve İstanbul'daki Kutlamalar

Ramazan ve Kurban Bayramı törenleri genellikle Dolmabahçe Sarayı'nda yapılmakla²⁴ birlikte II. Abdülhamid'in doğum yılı dönümü törenleri tahta çıktığı ilk yıl hariç olmak üzere²⁵ saltanatı müddetince Yıldız Sarayı'nda gerçekleştirilmiştir.

→

İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi (İstanbul: Türkiye Yay., 1948), IV/132.

²¹ Örnek yazışmalar için bk.: BOA, *İ.DH*, No. 919, Gömlek No. 72899; BOA, *İ.DH*, No. 1031, Gömlek No. 81245; BOA, *İ.DH*, No. 1078, Gömlek No. 84548; BOA, *İ.DH*, No. 1265, Gömlek No. 99470; BOA, *İ.DH*, No. 1302, Gömlek No. 34; BOA, *İ.DH*, No. 1319, Gömlek No. 31.

²² BOA, *Bâbîâli Evrak Odası [BEO]*, No. 165, 12350; BOA, *İ.DH*, No. 1302, 34.

²³ "Velâdet-i bâhiru's-saadet-i hazret-i şehriyârîye müsâdif rûz-ı firûzun şeref-hulûlü tekarrub ettiğinden mütedâhil iki maaş-ı âcizânemin bâ-telgraf tesviye ve i'tâsı esbâbının istikmâli ve bu yevm-i mes'adettev'emde sinîn-i sâbika misillü icrâ-yı şehriâyîn edip edemeyeceğimin taraf-ı âcizâneme emr u iş'âr buyurulmasını istirhâm ederim." BOA, *Sadâret Eyâlât-ı Mümtâze Bulgaristan Evrakı [A.MTZ.(04)]*, No. 122, Gömlek No. 42.

²⁴ Tahsin Paşa, *Yıldız Hatıraları*, haz. Ahmet Zeki İzgöer (İstanbul: İz Yay., 2015), 201.

²⁵ II. Abdülhamid tahta çıkışından itibaren yedi ay boyunca Dolmabahçe Sarayı'nı kullandığından cülusundan beş gün sonra icra edilen ilk doğum yılı dönümü kutlaması Dolmabahçe Sarayı'nda,

→

Kutlama günü öncesinde Yıldız Sarayı ve çevresi kandillerle donatılmış, kutlama gününde de sarayda rikâb-ı hümayûn resmi yani resmî bir tören düzenlenmiştir. Bu resmî törenlerde başta sadrazam, serasker paşa, nâzırlar, şeyhülislâm, mansûb ve mâzul vekiller, diğer devlet görevlileri ve gayrimüslim cemaat liderleri tebriklerini iletme üzere saraya gelenler arasındadır.²⁶ Tebrik için saraya gelen devlet görevlilerinden gündelik üniformalarını²⁷ giymeleri istenmiştir. Sabah resmî erkânın tebriklerini kabul eden sultan akşam da harem dairesine geçerek aile içi tebrikleri kabul etmiştir.²⁸

İstanbul içinde ise resmî ve özel birçok mekânda bu kutlamalar için süslemelerin yapıldığı görülmektedir. Başta karakol ve polis merkezi gibi devlet daireleri olmak üzere camiler, kuleler, okullar, tren istasyonları, sefârethâneler, eczaneler ve hususî konaklar, köşkler ve dükkânlar gibi pek çok mekânı kutlamalar için süslenen yerler arasında saymak mümkündür. Özellikle eczane, dükkân ve konak gibi hususi mekanlardaki süslemeler dönemin insanlarınca sultana bağlılık göstergesi olarak düşünüldüğünden süslemelerde üstünlük yarışına girildiği ve bunun gazetelemlerle ilan edilmeye çalışıldığı²⁹ görülmektedir.

3.2.Rumeli, Anadolu ve Arap Vilâyetlerindeki Kutlamalar

Osmanlı idarî yapılanması bakımından başkent İstanbul haricinde kalan toprakları taşra olarak adlandırmak mümkündür. II. Abdülhamid'in doğum yıl dönümünün kutlanıldığı taşra toprakları Rumeli, Anadolu ve Arap coğrafyası olarak ele alınmıştır. Rumeli'de gerçekleştirilen kutlamalar genellikle komiserlikler, vekâlethâneler³⁰ ve hükümet konaklarında gerçekleştirilmekle birlikte cami³¹ ve okullarda³² da kutlama törenlerinin icra edildiği görülmektedir. Kimi zaman kutlamaların ilk olarak camide başlatıldığı; burada dinî tören yapıldıktan sonra devamının vekâlethânelerde gerçekleştirildiği de görülmektedir. Buralardaki kutlamalara resmî görevlilerin yanı sıra konsoloslar, Müslüman ve gayrimüslim halk ve öğrenciler katılım sağlamışlardır. Özellikle Rumeli topraklarında görülen bir durum olarak komiserlik ve tüccar vekâlethânelerinin yanı sıra camilerde de bu kut-

diğerleri ise Yıldız Sarayı'nda gerçekleştirilmiştir. *Mecmu'a-i Ma'ârif*, No: 69 (18 Şaban 1293).

²⁶ 1898 yılında gerçekleştirilen kutlamaya katılanların listesi için bk. BOA, *İ.DH*, No. 1248, Gömlek No. 93599.

²⁷ Osmanlı devlet erkânının giymiş olduğu üniformalar büyük, küçük ve âdi (gündelik) olmak üzere üç kısımdır. Büyük üniforma bayramlarda ve cülûs yıl dönümlerinde, küçük üniforma Cuma selamlıklarında, âdi (gündelik) üniforma ise normal zamanlarda giyilen üniformalardır. Üniformalar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyafet-i Askeriyesi* (İstanbul: Mekteb-i Harbiye Matbaası, 1325).

²⁸ Aysel Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid* (İstanbul: Selis Kitaplar, 2007), 83-84.

²⁹ *Tarih*, No. 775 (18 Şaban 1303), 1; *İkdâm*, No. 904 (18 Şaban 1314), 3; *İkdâm*, No. 1253 (17 Şaban 1315), 2; *Servet*, No. 1266 (22 Şaban 1319), 2.

³⁰ Komiserlik ve tüccar vekâletleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Mahir Aydın, "Bulgaristan Komiserliği", *Türk Tarih Belgeleri Dergisi* 17/21 (1997), 71-120; Ahmet Yüksel, "Oluşum ve İşleyişiyle Dedeoğaç Bulgar Tüccar Vekâleti", *Osmanlı Dönemi Balkan Ekonomisi*, ed. Zafer Gölen vd. (Ankara: Gece Kitaplığı, 2018) 435-471.

³¹ BOA, *Hariciye Nezâreti Sofya Sefâreti [HR.SFR.04]*, No. 718, Gömlek No. 148; BOA, *Y.A.HUS*, No. 392, Gömlek No. 93.

³² BOA, *Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemî [MF.MKT]*, No. 816, Gömlek No. 16.

lamaların gerçekleştirilmesi, II. Abdülhamid'in "halife" sıfatına vurgu niteliğini taşımakla birlikte buralarda azınlık durumuna düşen Müslüman toplumun dinî hassasiyetlerinin daha fazla öne çıktığını da göstermektedir. Nitekim bayram ve kandil günlerinde cami minarelerinden kandiller yakılması âdeti cülûs ve doğum yıl dönümlerinde de gerçekleştirilmiş ve bu husus şeriatın bir hükmü ve İslâm'ın güzel âdetlerinden biri³³ olarak nitelendirilmiştir.

Komiserliklerde yapılan kutlamalar sabah saatlerinden itibaren akşam geç saatlere kadar devam etmiştir. Bölgede bulunan konsoloslar, mebuslar, mülkî ve askerî memurlar, şehrin ileri gelenleri, Müslüman ve gayrimüslim halk komiserhâneye gelerek tebrik görevini yerine getirenler arasındadır. Gündüz bu şekilde tebrikler kabul edilmekle birlikte o günün akşamında da komiserhâne kandil ve fenerlerle aydınlatılarak yemek ziyafeti verilmiştir.³⁴ Vekâlethânelerde de kutlamaların benzer şekilde tertip edildiği görülmektedir. Kitâbethâne ve vekâlethânelerde gerçekleştirilen kutlamalarda Müslüman ve gayrimüslim misafirlere farklı vakitlerin tahsis edildiği görülmektedir.³⁵ Her iki toplumun birbirinden ayrı vakitlerde kabulü, toplumsal farklılıkların göz önünde bulundurularak her topluluğun kendi sosyal çevresiyle ve kendi kimlikleri çerçevesinde kutlamalara katılımını sağlamaya yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu husus gelen misafirlere yapılan ikramlarda da göze çarpmaktadır. Müslüman misafirlere şerbet, şekerleme, kahve ve sigara gibi ikramlarda bulunulurken gayrimüslim misafirlere bunların yanında bira ve şampanya gibi alkollü içeceklerin de ikram edildiği görülmektedir.³⁶ Ancak alkolün etkisiyle sarhoş olan bazı kimselerin vekâlethâne içerisinde birbirleriyle münakaşaya girerek makamın saygınlığını zedeleyecek mâlâyani harekette bulunmalarından dolayı gayrimüslim misafirlere alkollü içecek ikramı kaldırılmış ve hatta bir müddet sonra vekâlethâne içerisine misafir alma uygulamasına da son verilmiştir.³⁷ Bulgaristan Komiserliği ikinci kâtibi Ali Hilmi Bey (ö.?) 1907 yılında Filibe Kitâbethânesi'nde düzenlenen doğum yıl dönümü kutlamalarına ilişkin saraya gönderdiği raporda, doğum yıl dönümüne tesadüf eden günde kitâbethânenin hem içerisi hem de dışarısının süslendiğini, Filibe Müftüsü ile şehrin ileri gelenlerinin ve Müslüman halkın katılımıyla II. Abdülhamid'e dualar edildiği, gelen misafirlere şerbet ve sigaralar ikram edilerek bu merasimin 11'e kadar devam ettiği belirtmiştir. Saat 11'den sonra ise Filibe'deki gayrimüslim halkın ve Şark Demiryolları heyeti gibi yabancı memurların kitâbethâneye gelerek tebriklerini iletmesi bu raporda kaydedilmiştir.³⁸ Bergos kitâbetinde görevli Hasan Sabri Bey de (ö.?), II. Abdülhamid'in doğum yıl dönümünde oradaki konsolosluklara ve yerel yönetime bilgi verildiğinden bu kurumların bayrakları çekmek suretiyle pro-

³³ BOA, *HR.SFR.04*, No. 393, Gömlek No. 75, 7; BOA, *HR.SFR.04*, No. 393, Gömlek No. 75, 12.

³⁴ BOA, *A.MTZ.04*, No. 72, Gömlek No. 86, 5.

³⁵ BOA, *HR.SFR.04*, No. 393, Gömlek No. 75, 5-6.

³⁶ BOA, *HR.SFR.04*, No. 786, Gömlek No. 132, 1.

³⁷ BOA, *HR.SFR.04*, No. 393, Gömlek No. 75, 6.

³⁸ BOA, *HR.SFR.04*, No. 818, Gömlek No. 122.

tokol gerekliliklerini yerine getirdiklerini komiserlik merkezine bildirmiştir. Kutlamaların sabah bölümünde Bergos mahkeme reisi, yabancı konsoloslar, hristiyan tebaa ve diğer katılımcıların kitâbethâneye gelerek tebriklerini iletliğini, öğleden sonra ise Bergos müftüsü ve Müslüman toplumun önde gelenlerinin gelerek Müftü Efendi tarafından edilen duaya "âmin" diyerek eşlik etmek suretiyle kutlamalara katıldıklarını rapor etmiştir. Kutlamalar sırasında misafirlere ikramlarda bulunulduğunu, ziyaretçilerin gönüllerinin hoş tutulması adına hiçbir şeyden kaçınılmadığını da ayrıca bildirmiştir.³⁹

Anadolu vilâyetlerinde yapılan kutlamalara bakıldığında ise Rumeli'ye göre hem yazışmalarda hem de kutlamalarda bir sadelik dikkatleri çekmektedir. Rume- li'deki kutlamalarda kimlerin katıldığı, programın cereyanı en ince ayrıntılarına kadar tasvir edilmişken Anadolu vilâyetlerindeki kutlamaların aktarımında daha sade bir dil ve anlatımın tercih edildiği görülmektedir.⁴⁰ Ayrıca Rumeli'deki kutlamalarla ilgili bilgilere saray ve nezâretlerle gerçekleştirilen yazışmalardan ulaşılabılırken Anadolu'da yapılan kutlamalarla ilgili bilgilere resmî yazışmalarla birlikte daha çok vilâyet gazetelerinden ulaşılmaktadır. Rumeli'deki kutlamalarla ilgili bilgi kaynaklarının daha çok resmî belgelere dayanmasını, II. Abdülhamid'in yapısı daha kozmopolit olan bu bölgeye dikkatini yoğunlaştırdığı şeklinde anlamak da mümkündür. Buna mukabil, Müslüman nüfus yoğunluklu Anadolu'da bu kutlamaların sönük geçtiğini söylemek de mümkün değildir. Doğum yıl dönümüne tesadüf eden günlerde vilâyetlerdeki bilumum mülkî ve askerî memurlar, ulemâ, eşrâf, konsoloslar ve dinî cemaat liderleri buldukları vilâyetin hükümet konağına gelmişler ve tebrik vazifelerini yerine getirmişlerdir. Anadolu vilâyetlerindeki bu törenler musiki takımı tarafından seslendirilen marşlar ile başlamış, müftü efendinin duasıyla devam etmiş ve padişah adına tebrikleri kabul eden valinin huzuruna çıkılıp tebrik görevinin yerine getirilmesi şeklinde devam etmiştir. Rumeli'de olduğu gibi Anadolu vilâyetlerinde de resmî kurumlar, kışlalar, camiler ve hususî mekanlar fener ve kandillerle donatılmıştır.⁴¹ 1885 yılında Konya vilâyetinden Dahiliye Nezâreti'ne gönderilen telgrafta II. Abdülhamid'in doğum yıl dönümünün top atılmak suretiyle ilan edildiği bildirilmiştir. Akşam saatlerinde resmî ve gayriresmi mekanların kandillerle süslenmesi suretiyle Konya halkının bu kutlamalara katılım sağladığı ifade edilmiştir. Trabzon'dan gönderilen telgrafta ise gündüz resmî tören düzenlendiği gibi akşam saatlerinde de devlet daireleri başta olmak üzere kamu görevlileri ile yerli halkın evlerini süsleyerek kutlamalara katılım sağladıkları bil-

³⁹ BOA, *HR.SFR.04*, No. 818, Gömlek No. 122, vr.3.

⁴⁰ BOA, *Y.A.HUS*, No. 234, Gömlek No. 141.

⁴¹ Vilâyetlerde gerçekleştirilen kutlamalar için bk. Adilcevaz: BOA, *Y.A.HUS*, No. 345, Gömlek No. 3; Aydın: BOA, *Y.A.HUS*, No. 224, Gömlek No. 67; Bursa: BOA, *Yıldız Perakende, Askerî Maruzâtı [Y.PRKASK]*, No. 140, Gömlek No. 47; Diyarbakır: BOA, *Y.PRKASK*, No. 187, Gömlek No. 2; Hakkâri: BOA, *Y.A.HUS*, No. 182, Gömlek No. 23; Konya: BOA, *Y.A.HUS*, No. 234, Gömlek No. 141; Kayseri: BOA, *Yıldız Mütenevvi Maruzât Evrakı [Y.MTV]*, No. 75, Gömlek No. 212; Maraş: BOA, *Yıldız Perakende Umum Vilâyetler [Y.PRKUM]*, No. 44, Gömlek No. 91; Sivas: BOA, *Y.MTV*, No. 4, Gömlek No. 56; Trabzon: BOA, *Y.A.HUS*, No. 525, Gömlek No. 15.

dirilmiştir. Bugüne özel olarak çarşıların akşam saatinde de açıldığı ve binlerce fişek atılması suretiyle padişaha sadakat gösterisinde bulunularak kutlamaların gerçekleştirildiği vurgulanmıştır.⁴²

Arap vilâyetlerine bakıldığında ise II. Abdülhamid döneminde bu bölgenin Anadolu ve Rumeli'ye nazaran daha çok öne çıkmaya başladığı görülmektedir. Her yıl düzenli olarak çıkarılan devlet salnâmelerinde vilâyet hiyerarşisine göre Rumeli vilâyetleri ön sayfalarda yer alırken II. Abdülhamid iktidarında zamanla Arap vilâyetlerinin sıralamalarda öne geçtiği görülmektedir. Mesela II. Abdülhamid'in tahta çıktığı ilk sene yayınlanan devlet salnâmesinde⁴³ vilâyet hiyerarşisine göre Edirne, Tuna, Sofya, Selanik gibi Rumeli vilâyetleri ilk sıralarda yer alırken saltanatının sonlarına doğru yayınlanan salnâmelerde⁴⁴ ilk sıraların yerini Hicaz, Yemen, Basra, Bağdat gibi Arap vilâyetleri almıştır. Bu durum elbette II. Abdülhamid'in yakından takip etmeye çalıştığı hilâfet politikası ile de yakından ilgilidir. Arap milliyetçiliği, hilâfetin meşruiyeti ve değiştirilmesi yönündeki ayrılıkçı düşüncelerin yoğunlaştığı dönemde bu bölgelerdeki kutlamalar saray tarafından yakından takip edilmiş, "ne suretle" kutlamaların icra edildiği merak edilerek⁴⁵ yetkililerden bilgi istenmiştir. Ayrıca bütün dünyadan her ırk ve milletten müslümanın buluşma noktaları olması sebebiyle Hicaz, Mekke, Medine ve Taif gibi şehirlerde yapılan kutlamalar bir kutlamanın ötesinde bütün dünyaya yayılacak hilâfet propagandası olarak da görüldüğünden buradaki kutlamalara ayrıca dikkat edilmiştir. II. Abdülhamid'in doğum yılı dönümlerinde Kabe'nin kapıları açılmış, Kâbe önünde sultana dualar edilmek suretiyle tebrik vazifesi ifa edilmiştir.⁴⁶

3.3.Yurtdışı Temsilciliklerinde Yapılan Kutlamalar

Ahmed Cevdet Paşa'ya göre Osmanlı Devleti'nde sultanın doğum yılı dönümü kutlamalarının icat edilmesine sebep Osmanlıların yabancı ülke kral ve hanedanlarının doğum yılı dönümlerinde tebrikte bulunmasına karşın yabancılar tarafından Osmanlılara karşı böyle bir mukabelede bulunulamamasıydı.⁴⁷ Dolayısıyla tahttaki Osmanlı sultanının doğum yılı dönümlerinin kutlanılmaya başlamasında müteakibiyyet ilkesinin de önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Hal böyle olunca yurtdışı temsilciliklerinde Osmanlı sultanının doğum yılı dönümlerini kutlamak, muhatap devletin mukabelesine imkân vereceğinden önemli görülmüş ve hemen hemen bütün yurtdışı temsilciliklerinde kutlama törenleri icra edilmiştir. Ayrıca temsilciliklerdeki bu kutlamalar devletin şan ve itibarını göstereceğinden⁴⁸ elçilik görevlileri tarafından da temsiliyet açısından dikkat edilmeye çalışılmıştır.

⁴² BOA, *Y.A.HUS.* No.182, Gömlek No. 23.

⁴³ *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniye 1294*, (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1877), 426-508.

⁴⁴ *Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniye 1326*, (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1908), 6-7.

⁴⁵ BOA, *Dahiliye Mektûbî Kalemî Evrakı [DH.MKT]*, No. 1356, Gömlek No. 106; BOA, *DH.MKT*, No. 1509, Gömlek No. 119.

⁴⁶ BOA, *Y.A.HUS.* No. 214, Gömlek No. 45.

⁴⁷ Cevdet Paşa, *Ma'rûzât*, 41. Ayrıca bk. BOA, *A.TŞF*, No. 35, Gömlek No. 84.

⁴⁸ BOA, *BOE*, No. 1062, Gömlek No. 79598.

Yurtdışındaki kutlamalar genellikle temsilciliklerde yapılmakla birlikte kiliselerde,⁴⁹ sinagoglarda⁵⁰ ve Fransa'da olduğu gibi resmî hüviyeti olmayan kişiler tarafından salon kiralanmak suretiyle gerçekleştirildiği de görülmektedir. Osmanlı tebaasından İstanbullu bir Rum olan gazeteci Nicolas Nicolaides (ö.?) ve Ebu Nez-zare takma adı ile şöhret bulan Mısırlı gazeteci James Sanua'yı (ö.1912) bunlar arasında saymak mümkündür.⁵¹ Bu iki gazeteci Paris'te Osmanlı sultanının doğum yıl dönümünde ziyafet tertip ederek Paris'in ileri gelenlerini bir araya toplamak suretiyle II. Abdülhamid ve Osmanlı Devleti hakkında takdîrîkâr ifadelerin sarf edilmesine zemin hazırlamışlardır. Nicolas Nicolaides her ne kadar kutlama yapmak için saraydan tahsisat talebinde bulunduğu resmî bir görevi olmadığından dolayı böyle bir organizasyona girişmesi doğru bulunmasa da ısrarları sonucunda kutlamalarda siyasî konuşma yapmaması şartıyla kabul edilmiştir. Hatta Nicolaides'e kutlama günü yapılacak konuşmalarda Osmanlı aleyhtarlarına cevap olması açısından Osmanlı topraklarındaki ilmî ve sınaî gelişmelerden bahsetmesine de müsaade edilmiştir.⁵²

Paris'ten başka Amerika,⁵³ Avusturya,⁵⁴ İran,⁵⁵ İspanya,⁵⁶ Güney Afrika,⁵⁷ Romanya,⁵⁸ Almanya,⁵⁹ İtalya,⁶⁰ İngiltere⁶¹ ve Yunanistan⁶² gibi ülkelerde bulunan Osmanlı sefârethânelerinde de II. Abdülhamid'in doğum yıl dönümü kutlamalarının icra edildiği yapılan yazışmalardan anlaşılmaktadır. Sefâretler, buldukları ülkelerde II. Abdülhamid ve Osmanlı Devleti'nin en üst düzey temsilcileri olması sebebiyle buralarda gerçekleştirilen kutlamalara temsiliyet bakımından farklı bir önem verilmiş ve buralardaki kutlamaların özenle icra edilmesi noktasından dikkat edilmiştir. Sultanın doğum yıl dönümlerinde Osmanlı topraklarında olduğu gibi sefâret binaları kandil ve fenerlerle süslenmiş; bulunulan ülkenin resmî memurları, müslüman ve gayrimüslim ahali, şehrin ileri gelenleri ve dost ülke konsolosları-

⁴⁹ BOA, *Y.A.HUS*, No. 292, Gömlek No. 121.

⁵⁰ BOA, *Y.A.HUS*, No. 257, Gömlek No. 146; BOA, *Y.A.HUS*, No. 525, Gömlek No. 42.

⁵¹ Nicolaides ve Sanua'nın Paris'te icra ettikleri kutlama tafsilâtı için bk. BOA, *Y.PRK.TKM*, No. 27, Gömlek No. 23.

⁵² BOA, *İ.DH*, No. 1263, Gömlek No. 99280.

⁵³ BOA, *Y.A.HUS*, No. 382, Gömlek No. 52; BOA, *Y.A.HUS*, No. 292, Gömlek No. 121.

⁵⁴ BOA, *Y.A.HUS*, No. 257, Gömlek No. 146; BOA, *Y.A.HUS*, No. 321, Gömlek No. 89; BOA, *Y.A.HUS*, No. 291, Gömlek No. 78; BOA, *Y.A.HUS*, No. 345, Gömlek No. 123.

⁵⁵ BOA, *Y.PRK.EŞA*, No. 19, Gömlek No. 31; BOA, *Y.A.HUS*, No. 320, Gömlek No. 1.

⁵⁶ BOA, *Y.A.HUS*, No. 214, Gömlek No. 53; BOA, *Y.A.HUS*, No. 525, Gömlek No. 42.

⁵⁷ BOA, *Y.A.HUS*, No. 349, Gömlek No. 64.

⁵⁸ BOA, *Y.A.HUS*, No. 291, Gömlek No. 106; BOA, *Y.A.HUS*, No. 402, Gömlek No. 66; BOA, *Y.A.HUS*, No. 271, Gömlek No. 15; BOA, *Y.A.HUS*, No. 321, Gömlek No. 54.

⁵⁹ BOA, *Y.PRK.HR*, No. 14, Gömlek No. 36; BOA, *Y.A.HUS*, No. 245, Gömlek No. 52; BOA, *Y.A.HUS*, No. 291, Gömlek No. 27; BOA, *Y.A.HUS*, No. 525, Gömlek No. 16.

⁶⁰ BOA, *Y.PRK.EŞA*, No. 46, Gömlek No. 77; BOA, *BEO*, No. 896, Gömlek No. 67160; BOA, *BEO*, No. 1243, Gömlek No. 93210; BOA, *BEO*, No. 1413, Gömlek No. 105954.

⁶¹ BOA, *Y.A.HUS*, No. 525, Gömlek No. 17.

⁶² BOA, *Y.A.HUS*, No. 214, Gömlek No. 12; BOA, *Hariciye Nezâreti Tercüme Odası [HR.TO]*, No. 344, Gömlek No. 60; BOA, *HR.TO*, No. 347, Gömlek No. 64; BOA, *Y.A.HUS*, No. 319, Gömlek No. 89; BOA, *Yıldız Perakende Sadâret Evrakı [Y.PRKA]*, No. 10, Gömlek No. 2.

na ziyafet verilerek padişaha dualar edilmiştir.

Belçika, İsviçre, İsviçre, Hollanda gibi ülkeler bu dönemde orta elçilikle⁶³ temsil edildiğinden ve buralarda Osmanlı ve Müslüman tebaanın az bulunmasından dolayı olsa gerek bu elçiliklerde II. Abdülhamid'in doğum yılı dönümlerinin kutlanıldığına dair kayıtlara rastlanılmamıştır.

4. Kutlamaların Araçsallaştırılması

II. Abdülhamid döneminde sultanın doğum yılı dönümü kutlamalarının sultan ve toplum arasındaki yerleşik ilişkinin tahkim ve teyidi için araç haline getirildiği görülmektedir. Kimi zaman yeni inşa edilen bir köprü, çeşme, okul gibi yapının açılışında kimi zaman tahliyesine az kalmış mahkumların affedilmesinde kimi zaman da taltif ve terfi gibi uygulamalarda sultanın doğum yılı dönümlerinin bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir.

II. Abdülhamid Yıldız Sarayı'nın kalın duvarları arkasından Bayram ve Cuma selâmlıkları dışında çok nadir dışarıya çıkmış olsa da seleflerine nazaran, kendisini halk arasında en çok hissettiren sultan olarak nitelemek mümkündür. İlk dönem sultanları tebdil-i kıyâfetle halk arasına karışmış iken II. Abdülhamid görünmeden varlığını hissettirerek halk arasında bulunmaya çalışmıştır. Klasik dönemde vakıflar aracılığıyla gerçekleştirilen imar ve inşa faaliyetleri Tanzimat döneminde el değiştirmiş, vakıflar yerine devlet-sultan bayındırlık alanında kendini daha çok göstermeye başlamıştır.⁶⁴ Hükümet konağı, cami, mektep, kütüphane, hastane, kışla, çeşme, sulama kanalı, köprü, saat kulesi ve demiryolu gibi bayındırlık faaliyetlerinin çoğunda vakıflar, rollerini bu dönemde devlet-sultana devretmiştir. Hal böyle olunca sultana sadakat gösterisinde bulunmak isteyen kamu görevlilerince buraların temel atma merasimleri veya açılış törenleri sultanın doğum yılı dönümlerine denk getirilmek suretiyle bir araç haline getirilmiştir. Sultan tarafından da bu tür törenler toplumla zayıflayan bağları yeniden tesis etme, varlığını hissettirme ve iktidarını tahkim etme aracı olarak görüldüğünden zımnen teşvik edilmiştir. İmar ve inşa faaliyetleri din, dil, ırk ayrımı olmaksızın halkın tamamına hitap ettiğinden bu gibi mekanların temel atma veya açılışlarında icra edilen törenler vasıtasıyla toplumsal bağlar da güçlendirilmeye çalışılmış, yakın zamanda savaşlar ve ekonomik sıkıntılar gibi bunalımlı süreçler geçiren Osmanlı toplumu için bu merasimler bir moral depolama, ideal geçmişe dair özelemleri canlandırmak için araç olarak kullanılmıştır.

Doğum yılı dönümlerinin araç haline getirildiği bir diğer uygulama ise mahkumların affedilmesi hadisesidir. "Sülüs affi"⁶⁵ diye tabir edilen ve cezasının üçte

⁶³ Son dönem Osmanlı hariciye teşkilatı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Zeynep Bostan, *Osmanlı Hariciyesinin Modern Temelleri-II. Abdülhamid Döneminde Diploması* (İstanbul: Kitap Yay., 2021).

⁶⁴ Nitekim bu husus yeni kurulan vakıf sayılarında da kendisini göstermektedir. II. Mahmud döneminde (1808-1839) 16, Abdülmecid döneminde (1839-1861) 3, II. Abdülhamid döneminde (1876-1909) sadece 2 vakıf kurulmuştur. bk. Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1995), 35 vd.

⁶⁵ BOA, *Yıldız Perakende Adliye ve Mezâhib Nezâreti Maruzâtı Evrakı [Y.PRK.AZN]*, No. 18, Gömlek No.

ikisini⁶⁶ tamamlayanların affedilmesi II. Abdülhamid öncesinde uygulanmakla birlikte⁶⁷ bu dönemde doğum yıl dönümleri vesilesiyle de bu gelenek devam ettirilmiştir. Ancak affedilecek suçlar da kategorize edilmiş, her ne kadar cezalarının üçte ikisini tamamlasalar dahi cerâim-i siyasiye, politika, fi'l-i şeni', muhill-i namus⁶⁸, iffet-şiken (tecâvüz ve zinâ)⁶⁹ ve suikast⁷⁰ suçlarından hüküm giyenler af kapsamına dahil edilmemişlerdir.⁷¹ Tahliye edilen mahkûm profillerine bakıldığında ise bunların *cerâim-i âdiye*⁷² yani hafif suç kapsamında değerlendirilen darp, cerh (yaralamak), tehdit, sirkat (hırsızlık), gasp, hırsızlığa teşebbüs, dolandırıcılık, kalpazanlık, zimmete para geçirmek, memura hakaret, alenen iyş u işret, teşhîr-i silah, teşhîr-i bıçak, zinaya teşebbüs, yol kesme, eşkiyaya yataklık, ihlâl-i âsâyiş, yalancı şahitlik ve kız kaçırmak gibi suçlardan dolayı hüküm giyenler olduğu görülmektedir. Hapishanede iken 70 yaşını doldurmuş olanlar suç türüne bakılmaksızın⁷³, borcundan dolayı hapis yatanlar ise borçları sultan tarafından ödenmek suretiyle⁷⁴ affa mazhar olanlar arasındadır. Dolayısıyla sultan-tebaa arasındaki bağların kuvvetlendirilmesi için açılışlar, temel atma törenleri ve mahkumların affedilmesi gibi uygulamaların sultanın doğum yıl dönümlerine denk getirilerek doğum yıl dönümlerinin araç olarak kullanıldığını söylemek mümkündür.

5. Kutlamalarda II. Abdülhamid'in Yönetim Tarzına Dair İzler

II. Abdülhamid tahta çıktığında Osmanlı Devleti, ekonomik, siyasî ve sosyal açıdan tarihinin en çetin ve meşakkatli bir sürecinden geçmekteydi. Abdülaziz'in şüpheli bir şekilde ölümü, V. Murad'ın aklî melekelerini kaybetmesi, II. Abdülhamid'in tahta geçmesi ve bu hadiselerin üç ay içerisinde peş peşe cereyan edişi; borçlar nedeniyle ekonominin iflas noktasına gelmesi ve henüz başlamış olan Osmanlı-Rus savaşı ile bu hadiselerin toplumda oluşturduğu şaşkınlık ve hayret döneminin hassas bir zeminde olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla böylesi çalkantılı

→

32.

⁶⁶ Modern çalışmalarda kavramla ilgili "üçte bir" şeklinde yanlış kullanımın/çevirinin olduğu görülmektedir. Her ne kadar "sülüs" kelime olarak üçte bir anlamına gelse ve bu af "sülüs affi" olarak adlandırılrsa da tarihi metinlerde "sülüsân" olarak yani "üçte iki" şeklinde geçmektedir. Hatalı kullanımlar için bk. Ömer Şen, *Osmanlı'da Mahkûm Olmak* (İstanbul: Kapı Yay., 2007), 137; Tuğba Yalçın, "Hz. Peygamber'in Doğumu Vesilesiyle Osmanlı'da Mahkumların Affı", *Din ve Hayat* 1 (2007), 78-81; Nadir Özbek, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet* (İstanbul: İletişim Yay., 2016), 173.

⁶⁷ BOA, *Topkapı Sarayı Müze Arşivi DeFTERleri [TS.MA.e]*, No. 713, Gömlek No. 106; BOA, *İrâde Meclis-i Vâlâ [I.MVL]*, No. 533, Gömlek No. 23920.

⁶⁸ BOA, *Yıldız Perakende Başkâtâbet Dairesi Evrakı [Y.PRK.BŞK]*, No. 55, Gömlek No. 36.

⁶⁹ BOA, *Y.PRK.BŞK*, No. 63, Gömlek No. 61.

⁷⁰ BOA, *Y.MTV*, No. 60, Gömlek No. 25.

⁷¹ Siyasi suçlar her ne kadar kapsam dışı bırakılsa da II. Abdülhamid'in saltanatının sonlarında doğru affın kapsamının genişlediği, siyasi suçlar, katl ve fi'l-i şeni' suçlarının da af kapsamına alındığı görülmektedir. bk. BOA, *Yıldız Perakende Zabtiye Evrakı [Y.PRK.ZB]*, No. 36, Gömlek No. 24.

⁷² BOA, *Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti Tahrîrât Kalemi [DH.EUM.THR]*, No. 3, Gömlek No. 39; BOA, *Dahiliye Nezâreti Tesrî-i Muâmelât ve İslahât Komisyonu Muâmelât Evrakı [DH.TMIK.M]*, No. 161, Gömlek No. 6; BOA, *Rumeli Müfettişliği Umum Evrakı [TFR.LUM]*, No. 4, Gömlek No. 357; BOA, *Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı [TFR.I.SL]*, No. 39, Gömlek No. 3843; BOA, *Rumeli Müfettişliği Kosova Evrakı [TFR.I.KV]*, No. 91, Gömlek No. 9006.

⁷³ BOA, *İ.DH*, No. 919, Gömlek No. 72923.

⁷⁴ BOA, *Y.MTV*, No. 26, Gömlek No. 61.

süreçte zamanın şartlarına uygun bir politikanın takip edilmesi gerekecektir. II. Abdülhamid, gerek dönemin sosyo-politik şartları gerekse kişisel karakter özelliklerinin etkisiyle saltanatı müddetince kendine özgü bir yönetim tarzını benimsemiş; doğum yılı dönümü kutlamalarında da bu yaklaşımını sergilemeye çalışmıştır.

II. Abdülhamid, günlük hayatında kişisel olarak sade bir yaşamı tercih etmiş, sadeliği tavsiye etmiş ve bu yönde örnek olmaya çalışmıştır. Kızı Ayşe Osmanoğlu "*Babam daima sade giyinir ve hiçbir hususta âlâyışten hoşlanmazdı*"⁷⁵ diyerek II. Abdülhamid'in kişisel yaşamında sadelik yanlısı olduğunu ifade etmiştir. Bu dönemde sadece günlük yaşamda değil, devlet kurumları arasında yapılan yazışmalarda da II. Abdülhamid'in gereksiz uzatmalardan arındırılarak daha sade yazışma yapılmasına yönelik talimatları⁷⁶ sadelik yanlısı tutum benimsediğini göstermektedir. Yine dönemin mimarî yapılarına bakıldığında da II. Abdülhamid'in seleflerinden farklı olarak başkentte Selimiye, Süleymaniye veya Sultanahmet camileri gibi ihtişamlı yapılar yerine; taşrada daha sade, küçük ve farklı türlerdeki (saat kulesi, köprü, okul vb.) eser tercihinin sadelik eğiliminin bir yansıması olarak görmek mümkündür. Bununla birlikte II. Abdülhamid'in sadelik tercihi doğum yılı dönümü kutlamalarında yerini ihtişam ve gösterişe bırakmıştır. Selefleri II. Mahmud, Abdülmecid ve Abdülaziz dönemleriyle kıyaslandığında II. Abdülhamid döneminde doğum yılı dönümü kutlamaları daha mutaktan şekilde gerçekleştirilmiştir. Bu ihtişamı, II. Abdülhamid'in tercihiyle birlikte o dönemde bütün dünyada yaygın olan şenlik ve tören kültürünün etkisiyle ilişkili olduğunu söylemek de mümkündür. Osmanlılar, kuruluş ve yükseliş dönemlerinde de şenliklere önem vermişler, bu şenlikleri büyük bir ihtişamla icra etmişlerdi. Ancak 19. yüzyıla gelindiğinde bu yüzyıldaki Osmanlı şenliklerinin önceki yüzyıllardan amaç olarak farklılaştığı görülmektedir. Klasik dönemlerde şenlikler günlük yaşamda eğlence kültürünün bir parçası iken, özellikle sanayi devriminden sonra bu gibi şenlik ve törenler eğlenme amacından ziyade toplumsal birlik ve beraberliği sağlamaya, otoriteyi meşrulaştırmaya ve değer yargılarının aşılmasını aktarılması gibi amaçlara hizmet eden *tasarlanmış törenler* haline getirilmiştir. Yönetim anlayışının değişmeye başladığı, meşruiyet tartışmalarının yaşandığı bu dönemde II. Abdülhamid, kişisel yaşamındaki sadelik tercihinin doğum yılı dönümü törenlerine aksettirmemiş; tasarlanmış tören mantığından hareketle bu şenliklerin ihtişamlı bir şekilde gerçekleştirilmesine müsaade etmiştir. Dolayısıyla II. Abdülhamid'in doğum yılı dönümü törenlerinde, meşruiyetini teyit eden ve toplumsal aidiyet ve birliktelik duygusunu güçlendirme amacına hizmet eden pragmatik bir yaklaşım biçimini benimsediğini söylemek mümkündür. Şahsî yaşamındaki sadeliği bu tür merasimlere yansıtması II. Abdülhamid'in siyasî ve toplumsal beklentilere uyum sağlayarak devletin ve sultanın; diğer bir deyişle iktidarının kurumsal meşruiyetini pekiştirme hedefini önceliklendirdiğini göstermektedir.

⁷⁵ Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, 12.

⁷⁶ BOA, *Y.EE*, No. 186.

İstanbul'da gerçekleştirilen kutlamalarda vazifeli ve vazifesinden ayrılmış devlet gevlilerinin konak, koşk ve yalılarını süslemesi de II. Abdülhamid'in yönetim tarzından izler barındırmaktadır. Klasik dönem Osmanlı bürokratlarının ikamet yeri olan Topkapı Sarayı ve civarı bu dönemde önemini kaybetmiş, onun yerine II. Abdülhamid'in yönetim merkezi olarak kullanmaya başladığı Yıldız Sarayı ve vresi cazibe merkezi haline gelmiştir. Doğum yıl dönümlerinde Yıldız Sarayı vresinde oturan vazifeli ve görevinden ayrılmış kamu görevlileri ile şehrin ileri gelenleri konak ve koşklerini nasıl sslediklerini, bu süslemelerde kullandıkları kandil sayısına kadar gazete muhbirlerine bildirmiş ve bunun gazetelerle kamuoyuna, özellikle de saraya duyurulmasına özel bir gayret göstermişlerdir. II. Abdülhamid döneminin zgn karakterinin bir yansıması olan bu davranış biçiminde her iki kesimin de farklı beklentileri bulunmaktadır. Sultanın doğum yıl dönümlerinde koşk ve konaklarını süsleyip bunları gazeteler aracılığıyla duyurmaya çalışma gayreti içerisinde olanların saraydan taltif, terfi veya ihsan beklentisiyle bunları yaptığını söylemek mümkündür. Saray açısından bakıldığında ise insanların sadakat gösterisine dönüşen bu gibi davranışlarını gazetelere yazdırması; resmî ideolojinin ve sultana sadakat duygusunun gazeteler aracılığıyla ülkenin en ücra koşelerine kadar iletilmesine aracılık edeceği düşüncesiyle zımmen⁷⁷ teşvik dahi edilmiştir. Dolayısıyla II. Abdülhamid, terfi, taltif veya ihsan beklentisi ile bu hareketi sergileyen kimselerin duygularını, iktidarını tahkim etme ve resmî ideolojiyi ülkenin en ücra koşelerine kadar yayılmasına aracılık etmek amacıyla kullanmıştır.

Doğum yıl dönümlerinde sultan-tebaa arasında yakınlaşmayı sağlayacak araçlardan biri de mahkumların affedilmesi konusu olmuştur. Hüküm giydiği cezanın üçte ikisini tamamlayan mahkumlar doğum yıl dönümlerinde çıkarılan bir afla serbest bırakılmışlardır. Ancak bu af bütün suçlulara teşmil edilmemiş, cezasının üçte ikisini tamamlasalar dahi bazı mahkumlar bu af kapsamına alınmamıştır. Katl, tecavüz ve suikast gibi suçlularla birlikte af kapsamına alınmayan mahkûm sınıftan biri de siyasî suçlardan dolayı hüküm giyenler olmuştur. II. Abdülhamid'in siyasî suçluları katil, suikast ve tecavüz suçlarıyla eşdeğer kategoride değerlendirip af kapsamına almaması, yönetim tarzına dair önemli ipuçları sunmaktadır. Muhtemeldir ki II. Abdülhamid, içerisinde bulunulan ortamın siyasî mahkumların affedilmesi için henüz uygun olmadığını değerlendirmiş, bunların serbest bırakılmasının doğru olmadığını düşünmüştür. Öyle ki siyasî suçlular affedildiklerinde hareketlerine kaldıkları yerden devam edecek olsalar bu hem sultan hem de devletin bekası için istenmeyen sonuçlar doğurabilir, toplum arasında kutuplaşmayı derinleştirebilirdi. Sultanın doğum yıl dönümleri toplumu bir arada tutmak, toplumsal bilinç oluşturmak için kutlanırken toplumsal ayrışmaya neden olabilecek

⁷⁷ Hicaz valisi Ahmed Rtib Paşa'nın (.1913) İstanbul'a gönderdiği bir yazıda sultanın doğum yıl dönümleri vesilesiyle her yerde taltiflerin verildiğini söyleyerek Hicaz ahalisinin de taltif konusunda unutulmamasına yönelik talebi sarayın taltif veya ihsanlarla bu hareketleri zımmen teşvik ettiğine delil niteliğindedir. Bk. BOA, *Y.MTV*, No. 209, Gömlek No. 88.

siyasî suçluların affedilmesi amaca hizmet etmeyeceği gibi toplumsal ayrışmayı daha da derinleştireceği düşüncesiyle af kapsamı dışına çıkartılmıştır. Dolayısıyla II. Abdülhamid, toplumsal birlikteliğe tehdit oluşturabilecek veya kutuplaşmaya neden olacak bu gibi hususlarda temkinli bir hareket tarzını tercih etmiştir.

Osmanlı sultanının doğum yılı dönümü başta İstanbul olmak üzere bütün Osmanlı topraklarında kutlandığı gibi yurtdışında da birtakım kutlamalar gerçekleştirilmiştir. Yurtdışındaki kutlamaların ilk adresi sefârethâneler olmakla birlikte özel teşebbüsle sefârethâne dışındaki mekanlarda resmî görevi olmayan kişiler⁷⁸ tarafından da II. Abdülhamid'in doğum yılı dönümlerinin kutlanıldığı görülmektedir. Saray bürokratlarınca resmî bir sıfatı hâiz olmayan bu gazetecilerin merasim tertip etmesi uygun görülmeyp karşı çıkılsa da⁷⁹ yapılan değerlendirme sonucunda bu merasimlerde siyasî bir konuşma yapılmaması, iftiracılar cevap olacak nitelikte Osmanlı topraklarındaki ilmî ve sanayî alanındaki ilerlemelerden bahsedilmesi şartıyla kabul edilmiştir. Yazışmalardan da anlaşılacağı üzere resmî bir görevi olmadığı halde buldukları ülkelerde II. Abdülhamid'in doğum yılı dönümlerinde program tertip eden bu kişilerin asıl amaçlarının sadakat izharından ziyade maddî beklenti olduğu ortaya çıkmaktadır.⁸⁰ Bu kişiler her ne kadar maddî beklenti sonucu bu kutlamalarda boy gösterecekler de kamuoyu oluşturmanın önemini bilen II. Abdülhamid tarafından bu amaç doğrultusunda kullanıldıkları görülmektedir. Yerli gazeteler ve gazeteciler ikaz, ihsan, tatil veya kapatmalarla kontrol altına alınırken yabancı basın mensupları da II. Abdülhamid tarafından bu gibi günlerde, düzenledikleri törenlerin finansmanını sağlamak görüntüsü altında hem kontrol altına alınmaya hem de Osmanlı Devleti'nin yurtdışındaki imajını iyileştirmek ve güçlendirmek doğrultusunda kullanılmaya çalışılmıştır.

Doğum yılı dönümlerine tesadüf eden günlerde Osmanlı iç basınının vurgulu bir şekilde sahneye çıkması da II. Abdülhamid'in yönetim tarzından izler taşımaktadır. Kânûn-ı Esâsî'nin 12. maddesine göre matbuât her ne kadar kanun dairesinde serbest olsa da ilgili kanunun çerçevesinin tam olarak çizilmemesi ve sansürle ilgili yürürlükteki birtakım uygulamalar⁸¹ bu dönemde bağımsız bir basının varlığına işaret etmekten uzaktır. Bu şartlar altında da dönemin basını, elde ettiği haberleri tarafsız şekilde okuyucuya aktaran, onları fikrî olarak geliştiren bir yayın organından ziyade saray politikalarının propagandacısı işlevini yerine getirmiştir.

⁷⁸ Paris Türk Kahvehanesi'ndeki kutlamalar için bk. BOA, *Y.PRK.TKM*, No. 27, Gömlek No. 23; Maruni Kilisesi'ndeki kutlamalar için: BOA, *Y.A.HUS*, No. 292, Gömlek No. 121; Rum Ortodoks Kilisesi ve Musevi Sinagogu'ndaki kutlamalar için: BOA, *Y.A.HUS*, No. 257, Gömlek No. 146; Kimberley Hamidiye Camisindeki kutlamalar için: BOA, *Y.A.HUS*, No. 349, Gömlek No. 64. Paris'te Ebu Nazzare olarak bilinen James Sanua ile gazeteci Nicolas Nicolaides, New York'ta gazeteci Naum Moukarzel, Güney Afrika Kimberley'de Ebubekir Efendi'nin oğlu Ahmed Ataulah Efendi buldukları ülkelerde özel teşebbüsleriyle II. Abdülhamid'in doğum yılı dönümü kutlamalarını organize etmişlerdir.

⁷⁹ BOA, *İ.DH*, No. 1265, Gömlek No. 99406

⁸⁰ BOA, *HR.TO*, No. 632, Gömlek No. 38; BOA, *İ.HR*, No. 352, Gömlek No. 63.

⁸¹ BOA, *DH.MKT*, No. 1368, Gömlek No. 2; BOA, *DH.MKT*, No. 1525, Gömlek No. 3; BOA, *Y.PRK.A*, No. 5, Gömlek No. 50; BOA, *DH.MKT*, No. 1851, Gömlek No. 69; BOA, *DH.MKT*, No. 1904, Gömlek No. 116.

Doğum yıl dönümlerinde Osmanlı basını kimi zaman özel sayılar çıkararak⁸² kimi zaman da kutlamalarla ilgili resmî ideolojinin yayılmasına aracılık edecek tasarlanmış metinleri yayınlayarak görevlerini yerine getirmişlerdir. Her yıl dönümünde “*Velâdet-i Hümâyûn-ı Hazret-i Hilâfet-penâh*” serlevhası ve İslam halifesine övgü dolu şiirlerle “hilâfet” vurgulu olarak çıkarılan gazeteler II. Abdülhamid’in sürdürdüğü hilâfet politikasının teşvik ve temsilcisi olmuşlardır. Böylelikle II. Abdülhamid, basını yalnızca bilgilendirme aracı olarak değil, kendi ideolojik çizgisine uygun bir ses haline getirerek iktidar ideolojisini yaymak için bir propaganda aracı olarak da kullanmıştır.

İstanbul’daki ve Anadolu vilâyetlerindeki kutlamalarla ilgili bilgilere yerel basın aracılığıyla ulaşılırken Rumeli ile ilgili kutlama tafsilâtı genellikle resmî yazışmalardan ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte Rumeli ile ilgili kutlama bilgileri de daha çok 1900 yılı ve sonrasına aittir. Rusçuk Tüccar Vekili olarak görev yapan Hâmi Bey’in (ö.?) Rumeli’de doğum yıl dönümü kutlamalarının ilk defa gerçekleştirildiğine dair 1899 yılındaki yazısı⁸³ II. Abdülhamid’in tahta çıkışından itibaren yaklaşık çeyrek asır boyunca buralarda kutlamaların gerçekleştirilmediğini göstermektedir. Çeyrek asır boyunca Rumeli’de kutlamaların neden gerçekleştirilmediğine dair bir bilgi bulunmamakla birlikte muhtemeldir ki II. Abdülhamid, Osmanlı-Rus savaşı sonrasında özerk bölge haline getirilip Hristiyan bir vali tarafından yönetilen bu bölgede Osmanlı tâbiyetini hissettirecek ve vali tarafından kısıktıcı olarak algılanabilecek davranışlardan kaçınmış olmalıdır. Eğer buralarda da Osmanlı topraklarında olduğu gibi sultanın doğum yıl dönümü kutlamaları gerçekleştirilecek olsa istenmeyen hadiselerin yaşanmasına zemin oluşabilirdi. Dolayısıyla II. Abdülhamid Bulgaristan’ın da Tunus gibi planlı işgale⁸⁴ uğramaması için bu bölgede yönetim olarak teenni ile hareket etmeyi tercih etmiştir. Diğer taraftan 1900 sonrasında buralarda doğum yıl dönümlerinin kutlanılmaya başlaması ise 1897’de kazanılan Yunan Zaferi ile ilgili olmalıdır. Dolayısıyla II. Abdülhamid, Rumeli özelinde tarihî ve siyasî koşullara bağlı olarak stratejik hareket etmiş, gereken noktada temkinli hareketi benimserken zemin elverdiği ölçüde de çekinmeden hareket etmekten kaçınmamış ve hatta kutlamaların durumunu sormak suretiyle⁸⁵ üstü kapalı olarak buralarda Osmanlı tabiiyetini hissettirecek hareketleri teşvik de etmiştir.

II. Abdülhamid her yıl düzenli olarak kutlanan doğum yıl dönümlerini sultan-tebaa yakınlaşmasına bir araç olarak görmüş ve bu kutlamalarda ona göre bir hareket tarzı benimsemiştir. Özellikle Osmanlı taşrasında cami, okul, hastane, karakol binası, kütüphane, demiryolu gibi mekanların temel atma veya açılış törenlerinin sultanın doğum yıl dönümlerine denk getirilmesi II. Abdülhamid’in tebaa ile

⁸² *Çocuklara Rehber Gazetesi*, No. 37 (17 Şaban 1316).

⁸³ BOA, *Y.A.HUS*, No. 392, Gömlek No. 93.

⁸⁴ Mehmet Özdemir, “Bir Zırvata Olayı Tunus’un İşgali”, *Bellekten* 67/248 (Aralık 2022), 123.

⁸⁵ BOA, *Y.A.HUS*, No. 234, Gömlek No. 141.

yakınlaşma ve kendisini hatırlatma çalışmalarının bir unsuru olmuştur. Saltanatı süresince saray sınırlarının dışında bedenen görünmese de bu gibi vesilelerle varlığını hatırlatmış, toplumla irtibata geçmeye çalışmıştır.

Sonuç

19. yüzyılın son çeyreğinde tahta çıkan II. Abdülhamid, seleflerinden devraldığı çok sayıda problemle karşı karşıya kalmıştır. II. Abdülhamid bu dönemde saltanatın ardı ardına el değiştirmesinin toplumda meydana getirdiği huzursuzluk, imparatorluğu derinden sarsan savaşlar, gittikçe yükselen milliyetçilik hareketleri, kaybedilen topraklardan göç eden mülteciler ve çöküş sinyalleri veren ekonomi gibi çeşitli sorunlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu zorlu şartlar karşısında II. Abdülhamid'in öncelikli hedefi Osmanlı Devleti'nin varlığını sürdürmek olmuştur.

II. Abdülhamid'in tahta çıktığı dönem, Osmanlı tarihinin siyasî, sosyal ve ekonomik açıdan en girift dönemlerinden biri olduğu için izlenecek politikalar da dönemin siyasi ve toplumsal dinamiklerine uygun olarak şekillenmiştir. Doğum yıldönümü kutlamalarına bakıldığında da bu kutlamalarda II. Abdülhamid'in yönetim tarzından izler bulmak mümkündür. Merkezîyetçilik, özellikle doğum yılı dönümü kutlamalarında benimsenen başlıca yönetim stratejilerinden birisi olmuştur. Osmanlı toplumunun milliyetçi hareketlerin etkisiyle çözülme noktasına gelmesi, II. Abdülhamid'in bu kutlamalar aracılığıyla toplumu yeniden merkeze, yani padişaha bağlama amacını güttüğünü göstermektedir.

Kişisel yaşamında sadeliği benimsemesine rağmen doğum yılı dönümlerinde ihtişamlı kutlamaları tercih etmesini II. Abdülhamid'in toplumsal ve siyasî hedeflerine yönelik stratejik bir tercih olarak nitelemek mümkündür. Bunalımlı bir dönemden geçen toplumun morali doğum yılı dönümlerinde düzenlenen şenlikler vesilesiyle yükseltilmeye çalışılmış, hayal edilen geçmişe dair kültürel zemin oluşturulmaya gayret edilmiştir.

Doğum yılı dönümlerinde varlıklı kimselerin buldukları mekanları süsleyerek bu günlerde evlerinin bahçelerini halka açmaları Osmanlı eliti ile halk kesiminin kaynaşmasına, kültür aktarımına vesile olmuştur. Osmanlı elitinin bu davranışı doğrudan bu harekete atıfla olmasa da dolaylı yoldan; taltif ve ihsanlarla II. Abdülhamid tarafından örtülü olarak teşvik edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında II. Abdülhamid'in, Osmanlı elitinin toplumla kaynaşıp kültürel etkileşimde bulunmasıyla toplumsal bağları kuvvetlendirme amacını taşıyan bir anlayış sergilediğini göstermektedir.

Takip ettiği hilâfet politikasıyla salnâmelerdeki vilâyet sıralamalarından da görüleceği üzere bu dönemde Müslüman nüfusun yoğun olduğu Anadolu ve Arap vilâyetleri Rumeli'ye göre daha ön plana çıkmıştır. Rumeli'nin içinde bulunduğu politik ve sosyal koşullar II. Abdülhamid'i denge politikasına sevk ederek buralarda bir müddet temkinli hareket etmeye yönlendirmiş ve bütün Osmanlı topraklarında coşkuyla kutlanan sultanın doğum yılı dönümleri yirmi beş yıla yakın bir süre buralarda icra edilememiştir. Dolayısıyla toplumsal huzurun temini, siyasî pragma-

tizm ve temkinli yaklaşım, II. Abdülhamid tarafından doğum yıl dönümü kutlamalarında gözetilen prensipler arasında zikretmek mümkündür.

Doğum yıl dönümlerinde mahkûmların affedilmesi, açılışların yapılması, fakir halka yardımlarda bulunulması gibi davranışlar ve bu davranışların gazetelerle topluma ilan edilmesi II. Abdülhamid'in toplumla duygusal bir bağ kurmasına ve merhamet, adalet, cömertlik gibi vasıflarının toplum zihnine yerleştirilmesine ve pekiştirilmesine katkı sunmuştur. Gazetelerin bu işlerde aracı olarak kullanılması ise II. Abdülhamid'in yöneten-yönetilen ilişkisi bağlamında halkla iletişime geçmek için basını etkili olarak kullandığını göstermektedir.

Yurtdışında sefârethâneler başta olmak üzere Türk kahvehaneleri, kilise ve sinagog gibi mekanlardaki kutlamalar ve bu kutlamaların ayrıntılı şekilde saraya rapor edilmesi II. Abdülhamid'in yabancı devletlerle olan temasa verdiği önemi göstermektedir. Yurtdışında gerçekleştirilen kutlamalara o ülkedeki önde gelen resmî yetkililer ile yerel elitin katılım göstermesi II. Abdülhamid'in şahsî dostluklara verdiği önemin bir göstergesidir. Ayrıca yurtdışında gerçekleştirilen bu törenler muhatap devletlerle yeni bir iletişim vesilesi kılınarak Osmanlı imparatorluk imajının düzeltilmesi, devletlerarası ilişkilerin geliştirilmesi, düşmanlıkların teskin edilmesi, dostlukların tazelenmesi gibi politikalara hizmet etmiştir denilebilir. Bu anlamda II. Abdülhamid'in devletlerarası ilişkilerde dostane yaklaşım ve gerilimlere asgari düzeye indirecek bir yönetim tarzı sergilediğini söylemek mümkündür.

II. Abdülhamid Osmanlı padişahları arasında hakkında en çok çalışmanın yapıldığı sultanlardan biridir. Bununla birlikte II. Abdülhamid ile ilgili mevcut çalışmalar o dönemde yaşanan siyasî olayların yoğunluğuna bağlı olarak genel itibarıyla siyaset odaklı olmakla birlikte bu dönemin sosyo-kültürel tarafına yeterli ilginin gösterilmediği görölmektedir. Tarihin öznesi ile ilgili yerleşik algıların değişmeye başladığı postmodern dönemde bu çalışmayla, geçmişi yalnızca büyük olaylar ve figürler ekseninde değil, insan ve toplum psikolojisi açısından da ele almaya yönelik gayretlere yeni bir kapının aralanması ümit edilmektedir.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / çıkar atışması: The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar atışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Ahmed Cevdet Paşa. *Maruzât*. çev. Yusuf Halaçoğlu. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1980.
- Ahmed Lütfi Efendi. *Târîh-i Lütüf-V*. Dersaadet: 1302.
- Alikılıç, Dündar. *İmparatorluk Seremonisi*. İstanbul: Tarih Düşünce Kitapları, 2004.
- Aslan, Halide. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Mübarek Gün ve Gecelerden Kandiller". *İSTEM* 13, (Aralık 2009), 199-232.
- Aydın, Mahir. "Bulgaristan Komiserliği". *Türk Tarih Belgeleri Dergisi*. XVII/21 (1997), 71-120.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Bâbüâli Evrâk Odası [BEO]*. No. 165, Gömlek No. 12350; 896, 67160; 1062, 79598; 1243, 93210; 1413, 105954.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti Tahrîrât Kalemi [DH.EUM.THR]*. No. 3, Gömlek No. 39.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Dahiliye Nezâreti Tesrî-i Muâmelât ve İslahât Komisyonu Muâmelât [DH.TMIK.M]*. No. 161, Gömlek No. 6.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Dahiliye Nezâreti Mektûbî Kalemi [DH.MKT]*. No. 1356, Gömlek No. 106; 1368, 2; 1509, 119; 1525, 3; 1616, 73; 1851, 69; 1904, 116.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Hariciye Nezâreti Bulgaristan Evrakı [HR.SFR.04]*. No. 393, Gömlek No. 75; 546, 66; 718, 148; 786, 132; 818, 122.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Hariciye Nezâreti Siyasî Evrakı [HR.SYS]*. No. 215, Gömlek No. 24; 1503,74; 1913, 34.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Hariciye Nezâreti Tercüme Odası Evrakı [HR.TO]*. No. 51, Gömlek No. 20; 344, 60; 347, 64; 632, 38.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Hatt-ı Hümayûn [HAT]*. No. 1184, Gömlek No. 46707; 1200, 47094; 1342, 52458.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *İrâde Dahiliye [İ.DH]*. No. 533, Gömlek No. 36997; 919, 72899; 919, 72923; 1031, 81245; 1078, 84548; 1248, 93599; 1263, 99280; 1265, 99406; 1265, 99470; 1302, 34; 1319, 31.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *İrâde Hariciye [İ.HR]*. No. 352, Gömlek No. 63.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *İrâde Meclis-i Vâlâ [İ.MVL]*. No. 533, Gömlek No. 23920.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Maârif Vekâleti Mektûbî Kalemi Evrakı [MF.MKT]*. No. 816, Gömlek No. 16.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Rumeli Müfettişliği Kosova Evrakı [TFR.I.KV]*. No. 91, Gömlek No. 9006.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Rumeli Müfettişliği Umum Evrakı [TFR.I.UUM]*. No. 4, Gömlek No. 357.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Rumeli Müfettişliği Selanik Evrakı [TFR.I.SL]*. No. 39, Gömlek No. 3843.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Sadâret Eyâlât-ı Mümtâze Kalemi Bulgaristan Evrakı [A.MTZ.04]*. No. 72, Gömlek No. 86; 122, 42.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Sadâret Mektûbî Kalemi Nezâret ve Devâir Evrakı [A.MKT.NZD]*, No. 399, Gömlek No. 25.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Sadâret Teşrifât Kalemi Evrakı [A.TŞF]*. No. 35, Gömlek No. 84.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Topkapı Sarayı Müze Arşivi Defterleri [TS.MA.e]*. No. 713, Gömlek No. 106.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Yıldız Esas Evrakı [Y.EE]*. No. 186.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Yıldız Mütenevvi Maruzât Evrakı [Y.MTV]*. No. 4, Gömlek No. 56; 26, 61; 60, 25; 75, 121; 209, 88.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Yıldız Perakende, Adliye ve Mezâhib Nezâreti Maruzâtı Evrakı [Y.PRK.AZN]*. No. 18, Gömlek No. 32.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Yıldız Perakende, Askerî Maruzât Evrakı [Y.PRK.ASK]*. No. 140, Gömlek No. 47; 187, 2.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Yıldız Perakende, Elçilik, Şehbenderlik ve Ataşemilerlik Evrakı [Y.PRK.EŞA]*. No. 6, Gömlek No. 20; 19, 31; 46, 77.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Yıldız Perakende, Hariciye Evrakı [Y.PRK.HR]*. No. 14, Gömlek No. 36.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Yıldız Perakende, Mâbeyn Başkitâbeti [Y.PRK.BŞK]*. No. 63, Gömlek No. 61.

- BOA, Osmanlı Arşivi. *Yıldız Perakende, Sadâret Evrakı [Y.PRK.A]*. No. 5, Gömlek No. 50; 10, 2.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Yıldız Perakende, Tahrîrât-ı Ecnebiye ve Mâbeyn Mütercimliği [Y.PRK.TKM]*. No, 27, Gömlek No. 23.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Yıldız Perakende, Umûmî Evrakı [Y.PRK.UM]*. No. 44, Gömlek No. 91.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Yıldız Perakende, Zabtiye Evrakı [Y.PRK.ZB]*. No. 36, Gömlek No. 24.
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Yıldız Sadâret Husûsî Maruzât Evrakı [Y.A.HUS]*. No. 165, Gömlek No. 15; 182, 23; 197, 69; 214, 12; 214, 45; 214, 53; 224, 67; 227, 10; 234, 141; 238, 37; 245, 52; 257, 146; 271, 15; 291, 27; 291, 78; 291, 106; 292, 121; 319, 89; 320, 1; 321, 54; 321, 89; 345, 3; 345, 123; 349, 64; 382, 52; 392, 93; 400, 115; 402, 66; 448, 98; 525, 15; 525, 16; 525, 17; 525, 42.
- Bostan, Zeynep. *Osmanlı Hariciyesinin Modern Temelleri-II. Abdülhamid Döneminde Diploması*. İstanbul: Kitap Yayınları, 2021.
- Çocuklara Rehber*. No. 37. 17 Şaban 1316.
- Danışmend, İsmail Hamî. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. IV. Cilt. İstanbul: Türkiye Yayınları, 1948.
- Hobsbawm, Eric-Ranger, Terence. *Geleneğin İcadı*. çev. Mehmet Murat Şahin. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2006.
- İkdam*. No. 904. 18 Şaban 1314; No. 1253. 17 Şaban 1315.
- Mahmud Şevket Paşa. *Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriyesi*. İstanbul: Mekteb-i Harbiye Matbaası, 1325.
- Mecmua-i Maârif*. No. 69. 18 Şaban 1293.
- Mercan, Mehmet. "Osmanlı Padişahlarının Yurtiçi Gezileri (Bir Kronoloji Denemesi)". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 60 (Eylül 2017), 461-474. <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat3714>.
- Olgun, Said. "Padişahım Çok Yaşa" Sosyal ve Siyasi Yönleriyle II. Abdülhamid İçin Yapılan Doğum Günü Kutlamaları". *Gazi Akademik Bakış* 11/23 (Aralık 2018), 111-137. <https://doi.org/10.19060/gav.503953>.
- Osmanoğlu, Ayşe. *Babam Sultan Abdülhamid*. İstanbul: Selis Kitaplar, 2007.
- Özbek, Nadir. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Özdemir, Mehmet. "Bir Zırvata Olayı Tunus'un İşgali". *Belleten* 67/248 (Aralık 2022), 119-138. <https://doi.org/10.37879/belleten.2003.119>.
- Özger, Yunus. *Osmanlı Hanedanında Doğum Günü Törenleri*. İstanbul: İdeal Yayıncılık, 2022.
- Öztürk, Nazif. *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.
- Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniye 1294*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1877.
- Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniye 1326*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1908.
- Servet*. No. 1266. 22 Şaban 1319.
- Şen, Ömer. *Osmanlı'da Mahkûm Olmak*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2007.
- Tahsin Paşa. *Yıldız Hatıraları*. haz. Ahmet Zeki İzgöer. İstanbul: İz Yayınları, 2015.
- Tarîk*. No. 775. 18 Şaban 1303.
- Uluçay, Çağatay. *Harem*. II. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.
- Yalçın, Tuğba. "Hz. Peygamber'in Doğumu Vesilesiyle Osmanlı'da Mahkumların Affı". *Din ve Hayat* 1 (2007), 78-81.
- Yüksel, Ahmet. "Oluşum ve İşleyişiyle Dedeâğaç Bulgar Tüccar Vekâleti". *Osmanlı Dönemi Balkan Ekonomisi*. ed. Zafer Gölen vd. 435-471. Ankara: Gece Kitaplığı, 2018.